

Současný
český jazyk 5
Stylistika

Marek Lollok

Funkční dichotomie

- mluvenost/psanost
- připravenost/nepřipravenost
- monologičnost/dialogičnost,
- explicitnost/implicitnost
- modelovost (schematičnost)/nemodelovost
- situační zakotvenost/nezakotvenost

automatizace/aktualizace

Automatizace a aktualizace

Automatisací tedy rozumíme takové užívání jazykových prostředků, a to buď izolovaných nebo vzájemně spojovaných, jaké je obvyklé pro určitý úkol vyjádření, totiž takové, že výraz sám nebudí pozornost, vyjádření po stránce formy jazykové se děje a je přijímán jako konvenční. ... Aktualisací naopak rozumíme užití jazykových prostředků takovým způsobem, že samo budí pozornost a je přijímáno jako neobvyklé, jako zbavené automatizace, disautomatizované, např. živá básnická metafora, na rozdíl od lexikalizované, která je automatisována. (Havránek, B. 1932)

Výrazové prostředky, které se podílejí na výstavbě komunikátu:

- **Jazyková výstavba**, tj. výběr výrazových prostředků jazykových – prostředků slovní zásoby i prostředků gramatických, zvl. syntaktických a vzájemná spojení, jejich stylizace, formulace

- **Kompoziční výstavba:**

Rovina tematická a obsahová – výběr řazení a uspořádání tématu a jeho částí – motivů, uspořádání obsahu, syžetu

Rovina textová – zahrnuje prostředky členění textu:

- a) **horizontální**
- b) **vertikální**

Základní slohové postupy

- představují základní kompoziční jev
- popisný
- vyprávěcí
- výkladový (úvahový)
- informační

Slohové útvary

- ucelené komunikační jednotky, formálně uzavřené a významově ukončené, které vznikly na podkladě jednoho nebo několika slohových postupů
- popis, charakteristika, posudek
- vypravování
- pojednání, výklad, (přednáška), úvaha
- zpráva, oznámení, výzva, žádost, dopis...

Stylistika výrazových prostředků jazykových

- příznakovost x nepříznakovost (neutrálnost)
- prostředky stylově příznakové (zabarvené) x prostředky stylově nepříznakové (nezabarvené)
- **stylistická hodnota stálá x kontextová**
- některé jazykové prostředky, a to i bez jejich konkrétního užití v kontextu, signalizují svou náležitost k některé z funkčních stylových sfér

Stylistická diferenciacie (klasifikace) slovní zásoby vychází z těchto kritérií:

- příslušnost k funkčním stylovým vrstvám
- příslušnost k útvarům národního jazyka (spisovnost, nespisovnost, prostředky polotvarů) národního jazyka (např. pronikání obecné češtiny do spisovné komunikace)
- expresivita, popř. míra expresivity (slovo je samo o sobě expresivní; slovo se expresivní stane v přeneseném významu: *letět na hodinu*)
- sociální omezení při užití slova v komunikaci (slang, profesionalismy, argot)
- vztah k normě současného spisovného jazyka (umístění na jazykové ose)
- jiné aspekty: frekvence, slovo domácí či přejaté

Konkurenty

- jazykové prostředky stylisticky rovnocenné x
nerovnocenné

Synonymie

- úplná x částečná
- synonymní řady

+ dubletní prostředky (varianty) hláskové, tvarové a slovotvorné z hlediska slohu

Základní funkční styly

- hovorový (běžně dorozumívací)
- odborný
- administrativní
- publicistický
- umělecký
- řečnický

Styl odborný

- základní funkce odborně sdělná a vzdělávací
- pojmovost
- převažuje oficiální ráz, knižnost, výhradně spisovný jazyk
- slohové útvary: výklad, pojednání, odborná úvaha, odborný popis, odborný referát, kritika, recenze, resumé, anotace

Stylová vrstva odborná

- intelektualizace, upřednostňování neutrálnosti, objektivity

- a) termíny, pojmy, profesionalismy
- b) jazykové vyjádření multiverbizované
- c) nevlastní, nepůvodní předložky
- d) trpný rod
- e) sevřenost a těsnost syntaktické vazby – kondenzovanost

Styl administrativní

- základní funkce direktivní (regulativní, operativní), zpravovací
- maximální přesnost; malá variabilita prostředků; menší možnost využití synonymie
- slohové útvary: zpráva, oznámení, výzva, hlášení, žádost, úřední dopis, životopis, protokol, zápis jednání, zápis schůze; písemnosti formulářového typu, písemnosti se souvislým textem

Stylová vrstva administrativní

- a) terminologie jako odraz profesionálního zaměření adresátů
- b) uplatnění multiverbizovaného vyjádření
- c) prostředky k vyjadřování vztahů a souvislostí
- d) specifické užití instrumentálu
- e) ustálení vazby nebo stereotypně se opakující fráze
- f) ustálenost a specifičnost v užití zájmen

Styl hovorový

- základní funkce prostě sdělná neboli komunikativní
- mluvenost; bezprostřednost; spontánnost; volnost
- neveřejný ráz
- specifika konverzačního stylu
- základní slohové útvary: vypravování, zpráva...
- styl hovorový x hovorový projev

Stylová vrstva hovorová

- a) typické lexikální prostředky hovorové
- b) hovorové varianty, hláskové, tvarové, slohotvorné, popř. skladební
- c) výrazy vzniklé univerbizací
- d) slovesná denominativa hovorová – na -ovat, -it
- e) intenzifikující přídavné jména a příslovce
- f) kontaktné jazykové prostředky

Styl řečnický

- zákl. funkce persvazivní
- základní slohové útvary: proslov, projev, řeč
- rétorika (jako 1. řečnické umění; 2. nauka o řečnictví)
- stylové normy řečnických projevů: do značné míry jsou normy volné a odpovídají specifické funkci a cíli každého konkrétního projevu

- kompozice a členění řečnického projevu: rámcové složky projevu: oslovení, přivítání, představení, stať, obsah, zakončení, poděkování za pozornost, rozloučení

Různé možnosti realizace řečnického stylu:

- politické, publicistické, event. propagandistické
- odborné (naučné)
- příležitostné (ceremoniální)
- styl odborného řečnictví
- styl řeči soudní
- styl řeči církevní (kázání)
- styl řeči příležitostné

Stylová vrstva řečnických prostředků

- a) vyjádření obrazné – tropy
- b) stylistické figury
- c) figury typicky řečnické
- d) prostředky mluvenosti a ostatní řečnické prostředky

Styl publicistický

- výrazně dynamický
- základní funkce sdělná ovlivňovací, získávací
- publicistika mluvená; publicistika psaná
- styl novinářský, styl žurnalistický, styl denního a periodického tisku (specifické podmínky na přípravu textů)
- základní slohové útvary (žánry): zpráva, interview, glosa, komuniké, komentář, fejeton, sloupek, reportáž, úvodník...

Stylová vrstva publicistická

- daleko více než u jiných stylů dochází u publicistického k těsnému sepětí s dobou, se společenským děním, s politikou
- vrstva spíše nehomogenní; mísení
- 1. zpravodajský styl; 2. analytický styl; 3. publicistický styl beletristický
- používání prostředků automatizovaných (ustálené vazby, obraty, lexikální prostředky) i aktualizovaných

Jazykové prostředky automatizované

- slovní zásoba – publicismy
- frazémy – lidová frazeologie, literární frazémy
- opakující se obrazná vyjádření (lexikalizují se, mohou se stávat klišé)
- zobecnění sdělení
- prostředky syntaktické kondenzace
- některé typy nepravých vedlejších vět

Jazykové prostředky aktualizované

- frazémy, přísloví, rčení modifikovaná dle kontextu
- nově utvořená obrazná pojmenování
- pronikání výrazů typických pro jinou stylovou oblast
- vyjádření emocionální, expresivní
- vsuvky (parenteze)
- nepravé věty vedlejší
- pronikání jazykových prostředků z jiných útvarů a poloútvárů národního jazyka
- metajazykový charakter vyjadřování

Styl umělecký

- zákl. funkce esteticky sdělná + funkce sdělná (komunikativní)
- umělecký jazyk
- vnitřní diferenciacie stylové sféry umělecké
- subjektivita a emocionalita

Stylová vrstva prostředků uměleckých

- metaforika, tropy, figury
- lexikální poetismy
- aktualizace vyjádření, intenzifikace výrazů, bohatá výrazová synonymie
- specifika stylu lyriky, epiky, dramatu